

Ђорђе БОРОЗАН*

ЊЕГОШЕВА ДИПЛОМАТИЈА

Апстракт: У сржи Његошеве дипломатске активности је идеја очувања слободе и ослободитељска мисија на просторима Црне Горе и Балкана, гдје се управо његовим дипломатско-политичким визијама зачала и ширила југословенска мисао и идеја.

Његошева кореспонденција је драгоцен извор о времену значајном за и историју Црне Горе четврте и пете деценије XIX вијека. Она даје посебну слику о времену и простору оновремене Црне Горе и Његошу као човјеку, владару и пјеснику, књижевном и политичком дјелатнику и дипломати, којег су околности учиниле спремним да се суочи са свим изазовима којих је, како и сам често каже, превише било „за један људски вијек“. У већини писама запажа се дубока и хумана осјећајност, бритка мисаоност, литерарна конструкција и наглашена потреба истицања мирног рјешавања спорова.

Кључне ријечи: *дипломатија, иррејиска, историја, историја, вријеме, хуманост, историја, историја*

I

Навикли да Његоша посматрамо и тумачимо превасходно кроз поетске и филозофске визије, често губимо из вида политичку димензију његовог дјеловања, кроз богату кореспонденцију којом се разоткрива раскошна Његошева даровитост и приврженост, сензибилитет за личности којима се обраћа, смиреност и енергичност у исти мах, његов дух који се стално колеба у том снажном тијелу, крхком и неотпорном пред визијама којима се излагао сваковрсној опасности. Носити се са изазовима душе и искушењима наметнутим државничким обавезама у тако младим годинама, без одговарајућих припрема и провјере у животној пракси, и то последице тако луцидног човјека и владара какав је био његов претходник – било је доиста претешко бремене.

* Академик Ђорђе Борозан, ЦАНУ

Од када је изведен у монашким хаљинама и био представљен главарима на Збору, Његош је, стицајем околности, био у прилици да вољно и невољно казује и показује снагу ума и сналажљивост духа. Све је од сâмог почетка било пренаглашено, ијетко, гордо и пркосно, политички грубо за његов танани и смјерни однос.

Чини се да је већ тим чином млади Радивоје Петровић, као архимандрит наговјестио особину која ће га цио живот пратити – стрпљиво чекати до доношења одлуке која ће бити јасна, кратка, често беспоговорна, лична, па свакако и владарски сујетна. Околности су га тјерале да сазнаје брже и више од савременика. Честе горке спознаје су се расипале простором његове малене Црне Горе, скучене у планинама и окренуте сунцу уз чије је зраке млади државник упорно путовао трагајући за смислом бића у простору.

Гдје се на том путу сусрела његова поетска мисао са, како је писао и говорио, дипломатичким дјеловањем по рубу збивања и догађања, тешко је одгонетнути. Његош је владар духом и тијелом и његово је дјело поетско и политичко, тако да и данас дјелује да је *из љаве цијела народа*. Нико прије и послје њега у Црној Гори није говорио снагом спознаје цијелог народа и нико није остао тако оновремен, савремен и свевремен. Његова мисао и дјело сјенчи у свакој савремености, слуги будућност и стално пропитује има ли прошлости за којом треба жалити.

Његош јесте ововремен, наш и свјетски. Наш зато што мислимо да би Црна Гора без њега била другачија, свјетски зато што свијет Црну Гору по њему и његовом *Горском вијенцу* и *Лучи микроkozма* препознаје. Управо у овим његовим дјелима садржана су најумнија његова *дипломатическа дјеланија*. То је она суптилна, надахнута и преплетена вајкадашњим мудростима, дипломатија душе од које се Његош нужно удаљавао када су га свакодневне бриге, пакости, људска злоба, непослушност, насиље и сила, којима се често узалудно одупирао, присиљавале да се позива на *јознаније љрава*.

Таквог Његоша видимо и на пољу дипломатије као велико свијетло у малом простору. Он увијек види своје слободом опчињене Црногорце, несвикнуте да трпе регуле, али увијек спремне да се жртвују за вриједности какве су слобода, солидарност и морал. Зато је и могао записати: *Ја сам, истина је, с овом шаком народа, јод анаџемом џирјансџива и џијонсџива слободан, али џијо ми је доље кад џледам околo седе милионе моје браће џе сџењу у џуђе ланце*.

Слобода, морал и солидарност за Његоша имају универзални смисао, а људска пакост, понизност, слуганство, лажи и преваре пролазност, ко-

јој ни сâм није желио ограничити трајање. А то о чему Његош пјеснички умује и чему се нада када су у питању дипломатическа надмудривања и од тога су често, могли бисмо рећи, у *ѝробу кључеви*, остављени тамо од злобне руке којој ништа није свето.

Његош је посједовао све особине својствене врсном дипломатском посленику, али су и њему, као и већини државника, сметале свакодневне политичке обавезе. Ни на овом плану није био без визије – какви би требало да су односи међу државама и народима и каква је мисија намијењена великим европским народима. Дјелом и животом био је сав у манирима и ћудима Европе и желио је да своју Црну Гору и Црногорце учини што је могуће више европским. Са рубова европске политике силазио је често у прошлост, бјежао од савремености у маглическо прамење поезије, надајући се времену у коме ће Црна Гора и Црногорци ићи укорак са просвијећеним народима Европе.

Стално суочавање с опстанком државе и народа, коме није било дато да се у миру развија и просвјећује, чинило га је често неспокојним. Тако у писму свом најчешћем саговорнику, руском конзулу у Дубровнику Јеремији Гагићу, записаће да је *мученик два ѝроѝивна ураїана, азијатскоїа и евроїејскоїа, ѝ. ј. ураїанима ѝросвјешїенија и їлуйосїи*.

Разапет између наде и очајања што његови сународници пате на све стране око Црне Горе од силе и опачине османске и аустријске, чекајући да Русија коначно крене у рјешавање *Исїочної ѝиїїања* и, како је волио рећи, у скидање *мрїѝве їурске руке с балканских хриїїана*. Надао се, не без разлога, и на основу личног искуства знао је да *нада нема ѝраво ни у коїа / до у Боїа и у своје руке*. Осјећао је ћудљивост европских дворова. Вјеровало је да Русија може, али да са Аустријом вазда нешто калкулише око судбине оронулог Османског царства на просторима Балкана, да у Лондону и Паризу не мисле да *Исїочно ѝиїїање* треба покретати, те да је њему дато да посредује и чека како се и његовом кривицом не би разгорио пламен који по Балкану од почетка вијека тиња.

Осуђен да слуша и разрјешава свеколике невоље становништва које су околности живљења несигурних и неприродних граница доводиле у најразличитије чегрсти и сукобе, као и да упућеност на економски опстанак Црногораца везује за Котор и Скадар због њихових свакодневних потреба, Његош се често у правдању учињених престапа, прекршаја и убистава жалио на немоћ и несвикнутост народа да поштује законе, тако да је своја права расположења и надања често морао повјеравати једино *Боїу свемоїућем*. Својим саговорницима, поготово оним дипломатским представницима какви су били Метерних, Горчаков и нарочито, у

овом случају Вићенцо Баларин, знао је рећи: *Иниџрије њаше скадарско-џа које ујоџиредљава њо џраницама црногорскијема доље су џознаџе Вама неџо иједноме Евроџејцу*. Стога је узалудно много пута напомињао: *Ја дих волио но ишиџо на свијетџу виђеџи слоџу међу брађом у којима једна крв киџи, коју је једно млијекџо одџајило и једна колијевка одњихала*.

Знао је владика да су његова надања крхка, жалио се што је судбина према њему тако строга, говорио како су свачија правда и оружје законитији од црногорског и како се свака црногорска побједа *назива суровом и дивљом*, а за турске кажу како су *сјајну џобједу над одмеџницима извојевали*, те стога они од којих се очекује правда треба да престану *сџивари на обрнуџи дурбин да џледају*. С тим у вези записаће на само себи својствен дипломатски начин: *Шџо џуди хође, џо и вријеме џрџи*.

Његош је непосредно утицао на формирање јавног политичког мњења о Црној Гори у европским земљама, прије свега на империје у окружењу, које су биле посебно заинтересоване за догађања у Црној Гори. На то га је инспирисала нетачност и злонамјерност појединих написа у штампи и дипломатским комуникацијама. Отуда његова настојања да странцима представи Црну Гору онаквом каква је уистину била и покаже како жели да Црној Гори обезбиди стицање међународног признања.

Велико је и недокучиво хранилиште његових идеја, порука и замисли у поезији, умјетности, политици и дипломатији. Оне свуда сежу и чине прегнућа, опомињући ограничењем, које не значи увијек смртност бића и немоћ спознаја. Ћудљивости људској дато је у свему и према свима да буду џуди колико је год могуће. Његош дивинизује слободу и често тврди да је својствена Црногорцима зато што по њој живе и чувају од себе другога као што се за њу џубоморно и страсно жртвују. Свјестан џудске пролазности и да је *чџвјек џрунак којеџа џок времена једном кроз зраку џронесе*, Његош и у дипломатској комуникацији с бројним савременицима опомиње да мир и разумијевање међу џудима, ма колико се и спорили и ратовали – немају алтернативу.

Под теретом дужности у којој су се сабирали изазови и прегнућа свјетовног и духовног првака, државника коме је суђено да то буде упркос његовој истинској посвећености поезији, Његош је у политичко-дипломатском раду полазио од увјерења да је *џоеџа клик смрџноџа с дурноџа дријеџа... џлас ваџајућеџе у џусџиџи, сан о бесмрџносџи*. Упорно ширећи политички видокруг, Његош је с ловћенских видика и цетињских обзора кренуо у свијет преко Котора да би спознао даљине и ћуди европских дворова у Петрограду и Бечу, вјерујући да тамо може наћи лијека *јаросџи џурској*, која као мора свуда прати и опсиједати Црну Гору. Немоћан

да јој се супротстави и одупре, подсјећао је прваке ових европских дворова одакле је *џрва искра сјекла*, раскидајући ланце ропства у окружењу.

II

У сржи Његошове дипломатске активности је идеја очувања слободе и ослободитељска мисија на просторима Црне Горе и Балкана, гдје се управо његовом дипломатско-политичком визијом зачала и ширила југословенска мисао и идеја. С тим у вези, његова кореспонденција је драгоцјен извор за историју Црне Горе четврте и пете деценије XIX вијека. Она даје посебну слику о времену и простору оновремене Црне Горе и Његошу као човјеку, владару и пјеснику, књижевном и политичком дјелатнику којег су околности учиниле спремним да се суочи са свим изазовима којих је, како и сам често каже, превише било за један људски вијек. У већини писама запажа се дубока и хумана осјећајност, бритка мисаоност, литерарна конструкција и наглашена потреба истицања мирног рјешавања спорова, чак и оних иза којих су остајали трагови пустоши и велики људски губици. Његош је дјеловао у складу са мислима записаним у својој *Биљежници* гдје, између осталог, констатује: *Човјек је умно зрно бачено у џрозрачну бразду времена... У свом кратком вијеку понашао се као човјек усмјерен на високу џору, којему да није био досаган џоок времена, смрџи би неџресџано џроклињао.*

Како је народом управљати, то је спознао на сџмом почетку владавине, али како дипломатски дјеловати у држави с нејасним границама и са становништвом које у борби за опстанак не поштује ни оне законе које је његов претходник установио – то је тек требало спознати. Њих, уосталом, нијесу поштовали ни њихови сусједи, чији војни и политички прваци, паше и везири, аге и бегови, својатају и не признају посебност и независност Црне Горе и Црногораца. Све што се у име мира с муком сагради, обурдавао је лични, групни и неријетко сукоб ширих размјера. Тако је било за све вријеме Његошове владавине у односима са пограничним локалним управама Османске и Аустријске империје. Ослонац и наду у заштиту налазио је у поруци стрица који му је на умору савјетовао да се држи Бога и Русије, знајући, боље од других, ћуди руске дипломатије без које, ипак, није било наде ниједном прегнућу и успјеху.

Његош се доиста држао Русије у којој је доживио посебну почаст приликом хиротонисања од стране руског императора Николаја I. Истрајно вјерујући у покровитељство и помоћ, обавезао се да у кореспонденцији са руским конзулом у Дубровнику Јеремијом Гагићем увијек води рачуна о савјетима руског Министарства иностраних дјела.

У обимној кореспонденцији са Гагићем, Његош је извјештавао о свим важним збивањима у Црној Гори, стању на границама, често објашњавајући позадину бројних инцидената. Пажљиво је писао о приликама у турској Албанији и Херцеговини, увијек тако да према добијеним инструкцијама нагласи потребу закључивања мира и одржавања што бољих међусобних односа.

Мноштво свакодневних инцидената, сабрано у Његошевој преписци са пашама у Скадру и Мостару, везирима у Травнику и Сарајеву, аустријским управницима у Котору, локалним првацима у Подгорици, Требињу, Спужу, Никшићу итд., показују његову довитљивост, али и оштрину, заједљивост, опорост и спремност на жртве за које је увијек говорио да се могу избјећи. У изразима је често присутна фраза о обостраном добросусједству. Она лебди над безусловним поштовањем Црногораца као слободног народа и Црне Горе, која већ вјековима чува и брани своју независност. Тако везиру *од све Румелије* Мехмед Рашид-паши, који је – након сламања отпора Мустафа-паше Бушатлије у Албанији и Градашчевића у Херцеговини – желио показати како Црна Гора припада Порти отоманској, Његош у писму од 17. јула 1832. напомиње да се Црна Гора *само ради слободе, независности и своје вјере* неће никоме покорити. Цар Петар Велики *нама је ђрамаиће шиљао као јединородному и јединоилемному народу и своју милости и он и њејови њојомци* указивали су, а Црногорци су *нејријатијеље од себе одбијали, само да слободу и независности* сачувају и слободно живе. Подсјећа га да се колико прошле године, када се одметнуо Мустафа-паша у Скадру, управо он обраћао Црногорцима као *слободном народу* с којим жели живјети мирно на комшилуку, да би, када се дуна смирила и он преузео контролу, говорио како је Црна Гора дио Османске империје. Увијек су побуне против султанових реформи у Босни, Херцеговини и Албанији биле повод пашама да покажу спремност на закључење мира, обуставу непријатељстава и сузбијање инцидената, али такво стање трајало је док се ситуација не разбистри. Најчешће се све завршавало тако што су из Истанбула били послати нови управници (паше и везири) да заведу ред, спроведу реформе и опомену црногорског владара како не признају Црну Гору. Затим, користе сваку чегрст на границама и гладне године, којих је током Његошеве владавине било превише, за придобијање гладног становништва подмићивањем. Његош је у писмима често понављао да *Црнојорац кад изјуди своју слободу и независности, он више свој животи не шчињава ни у шито*. Тиме је желио нагласити околним пашама и везирима у Албанији, Херцеговини и Босни, као и аустријским управницима у Боки Которској, да с поданици-

ма Порте отоманске и аустријског двора жели живјети у миру, напомињући притом *да на Црну Гору још нико није добио славу*.

Његошева лоша искуства са скадарским одметником Мустафа-пашом, коме је за случај невоље обећао азил, и случајеви са Хусеин-бегом Градашчевићем, Али-пашом Ризванбеговићем и аустријским представницима у Боки Которској, растрзали су његова надања, вјеровања и очекивања. Наиме, изнуђена продаја манастира Маине и Стањевићи, неочекивани напад на Грахово, што ће се претворити у стални сукоб до закључивања мира и разграничења која је утаничио с Али-пашом Ризванбеговићем 1842. и посебно питање Врађине и Лесендра, које је Осман-паша отео Црној Гори за вријеме Његошева боравка у Бечу – измучили су Његоша и пољуљали његово повјерење, не само у поменуте актере ових догађања, већ и у европске дворове који су, сваки из својих разлога дипломатисали, дајући му лажну наду у скоро и праведно рјешење ових спорова.

На основу повољног извјештаја Озерецковског о Црној Гори и њеном владару, на Цетиње је, у вези са питањем разграничења Црне Горе са Аустријом, упућен 1838. капетан Ковалевски. За четири мјесеца боравка Ковалевски је, према Његошевом извјештају, учинио низ корисних поступака у вези са разграничењем, за шта је био нападан од аустријског двора.

Са продајом Стањевића интензивирао се рад на разграничењу са Аустријом, а преговори са скадарским Осман-пашом, због сталних граничних инцидената нијесу давали наду на успјех, поготово не у закључењу *Уговора о разграничењу*. Од 1836, граховски сукоб се претворио у *граховско ишћање*, које је спутавало преговоре о миру и разграничењу према Херцеговини.

Гледани у оваквим релацијама, односи Црне Горе са окружењем били су веома неизгледни за одржавање ионако тешког и неизвјесног положаја Црне Горе на међународном плану. Његош је уз то сваку одлуку морао усагласити с мишљењем које му у име Петрограда доставља конзул Гагић, а сва поменута питања о разграничењу била су хитна, неодложна и у погледу крајњег исхода неизвјесна.

Сваки случај праћен честим инцидентима потанко је објашњавао увијек с помирљивом нотом на крају, чак и у случајевима када је био сигуран да до рјешења неће доћи. То је била цијена посла којим се као државник и дипломата бавио.

Аустријске власти су помно пратиле Његошева настојања да са православним становништвом у Боки одржи што боље односе и на њих утиче у случају политичких промјена, када до њих дође.

Још од времена протјеривања гувернадуре Вука Радоњића, у Бечу се став према Црној Гори одређивао у складу са усвојеном процјеном: *Чекате развој односа у земљи и према њој одлучивајемо какав њи да слиједимо.*

Аустријске власти су покушавале да изазову раздор у кући Петровића и да уреду питање границе са Црном Гором тако да је, колико год је могуће, помјере до видика с мора. Отуда и позивање како су манастир Маине, па и Стањевићи, били дати на коришћење црногорским митрополитима од стране млетачких власти и низ других разлога којима се, током спорења, руководио и конзул Гагић, предлажући Његошу да се ова питања не затежу и ријеше, напомињући да тако мисле и у Петрограду.

Иако је на то пристао, Његош је тешко прихватао да је ријеч о *иуђем земљишту*. Штавише, био је жестоко нападан од народа што је продао Стањевиће и у писму Озерецковском се пожалио да га је продаја *иоразила и ојечалила*.

За Аустрију су добијање Маина и Стањевића били први и велики успјеси у питању разграничења са Црном Гором.

Од другог Његошевог боравка у Бечу, фебруара 1837, и доласка капетана Орешковића у Котор, питање разграничења се, уз честа застајкивања, убрзало.

Први протокол о разграничењу закључен је у предјелу између Кривошија, Трешњева и Вучјег Дола, тако да су установљене границе између Горњих и Доњих Леденица на аустријској и Липовца, Поцдријела и Грубин Дола на црногорској страни.

Приликом повлачења границе у предјелу Побора и према Црмничкој нахији, учестали инциденти с обје стране спријечили су њено дефинисање.

Комисија за разграничење на граници према Доброту и у предјелу Паштровића имала је низ застоја због стања на терену. Ипак, у мају 1838. настављено је разграничење, тако да је до половине године потписано око двадесетак протокола по секторима.

Његош је за све вријеме рада Комисије објашњавао Гагићу и аустријском гувернеру Лилијенбергу како за инциденте нијесу једини кривци његови поданици, који то што чине раде из невоље у борби за опстанак својих породица и зато што у новонасталим условима често губе дјелове имања, шуме, воде које су користили и сматрали личном или племенском својином. Током 1839. године рад Комисије за разграничење успоравали су чести преговори. Затим је смрт генералног гувернера Далмације грофа Лилијенберга у марту 1840. успорила разговоре до почетка

наредне године, када се овај тежак и сталним инцидентима праћен посао окончао потписивањем протокола 18. јула 1841. Његош је о томе извијестио представнике руске и аустријске владе. У писму послатом канцелару Метерниху о разграничењу, напомиње да се последице много муке дошло до границе између аустријске Албаније и Црне Горе.

С обзиром на то да се у разграничењу полазило од некадашњих посједа Млетачке републике, као мјеродавних при разграничењу, оно се и завршило на штету Црне Горе, а у корист Аустрије у територијалном погледу. Управо због тако извршеног разграничења остали су и дуго били неријешени многи проблеми праћени инцидентима због којих су и бројни случајеви и постигнути договори остали неријешени и неиспоштовани.

У сваком случају, ово разграничење је свакако био велики и значајан успјех црногорског владара јер је изведено по свим међународним правилима. Овим разграничењем са Хабзбуршком монархијом Његош је дипломатским путем прибавио Црној Гори још једно драгоцјено међународно признање. Аустрија ће, упркос познатој суревњивости према маленој Црној Гори, у већини случајева полазити од те чињенице и њен политички однос кретаће се у оквирима преузетим *Уговором о разграничењу*. У већини случајева, када је због својих интереса пружала заштиту Црној Гори, влада на Балплацу полазила је од чињенице да је Црна Гора држава чију независност треба респектовати.

И у преговорима са Али-пашом Ризванбеговићем дошао је до пуног изражаја Његошев сензибилитет за закључивање уговора, који је по свему био успјешан већ тиме што је гарант овог мира био босански везир Веги Мехмед-паша и што су – како наводи владика у писму руском посланику у Бечу Татишчеву – њиме турске власти признале политичку независност Црне Горе. С тим у вези у тачки 5 овог уговора констатује се: *У исто време чини се вјечни мир између независном областии црногорском с једне стране и међу њашалуком босанскијем и херцеговачкијем с друге стране и. ј. њочињући од врха Кома Кучкоја до Драјаља*. Али-паша Ризванбеговић потврдио је, у поруци Његошу, да је задовољан преговорима и закљученим миром. Ипак, овим питање Грахова није било ријешено, а инциденти у вези са задржавањем граховских првака у Мостару, изазивали су нове сумње и неповјерење између Његоша и Али-паше, јер се поред Грахова наметнуло и питање Ускока.

Међутим, Али-паша је настојао да се ослободи обавеза из уговора закљученог посредством босанског везира у октобру 1838. године. Након низа перипетија и обостраних сумњичења, у Дубровнику су се састали Његош и Али-паша Ризванбеговић и 24. септембра 1842. потписали *Уо-*

вор о миру. Овим Уговором су потврдили: 1. Да граница између Црне Горе и Херцеговине, почињући од врх Кучкога Кома до Драгаља, остане како је сада, т. ј. што која страна држи и чим се користи сада, да то држи и да се користи. 2. Везир је обећао да ће писати Порти да она поради да један аустријски и један руски чиновник проуче и ријеше граховско и ускочко питање, и како ти чиновници ријеше, владика и везир ће се томе потчинити, *а до њада Грахово и Ускоци и с њима њојранична мјесџа нека осџану како се сада налазе.* (...) Уколико чиновници не дођу до 1. јануара 1844, онда ће бити онако како се договоре међу собом владика црногорски и везир херцеговачки, свака је дужан остати тамо гдје се сада налази. 3. За све што се догоди до 1. јануара 1844. између владичиних и везирових људи судиће људи које ће једно и друго правитељство послати на границу.

О овом уговору Његош је обавијестио Гагића, а по доласку на Цетиње упутио је писмо и копију Уговора министру Неселроду да покаже како је поступио по упутствима руског двора. Гагић је задовољство закљученим уговором пропратио оцјеном да је Његош у преговорима са Алипашом показао *велику дијломајску вјешџину*, тиме што је унио у уговор израз *независимосџ* Црне Горе. Није пропустио да нагласи и сопствене заслуге у писму Колегији иностраних дјела тиме што уговор сматра *важним дијломајским акџом којим је од Порџе џризнаџа независносџ Црне Горе.* Али иако су и Његош и Али-паша, који су се за вријеме боравка у Дубровнику побратимили, жељели да се црногорско-херцеговачки односи доведу у ред, питање Грахова, као и ускочко питање чинили су да овај уговор губи очекивани смисао и значај. И поред разних оспоравања из различитих разлога, овај је уговор био од несумњивог значаја за питање разграничења и незванично признавање независности Црне Горе од стране Порте.

Закључењем *Сџоразума*, 28. октобра 1843. у Котору, између Његоша и Али-паше, било је обухваћено питање Граховљана и Бањана, а допуном овом *Сџоразуму* регулисано је питање пограничне полиције. Тиме се снага закљученог *Уговора о разџраничењу* оснажила практичном примјеном на терену – увођењем пасоша.

Успјех и задовољство постигнуто упорним и тешким настојањем да стрпљивим компромисима разријешити тешко *џраховско џиџање*, охрабрило је Његоша да ће уз помоћ Русије и разумијевање Аустрије повратити Лесендро и Врањину. У вези с тим размијенио је бројна дипломатска и недипломатска писма са Осман-пашом, наводећи многе разлоге, али све је било узалуд. Из Петрограда и Беча стизала су упозорења да си-

лом ништа не чини, а то што је покушавао набављајући топове и опрему за евентуални напад, није давало наде да ће овај проблем ријешити. Дипломатски и сваки други неуспјех у питању повратка Врађине и Лесендра, као и цјелокупан садржај односа са скадарским пашама, посебно са Осман-пашом, један је од Његошевих неуспјеха на политичком и дипломатском плану. Неприхватањем да пође у Цариград, гдје би тзв. скадарска комисија рјешавала ово питање, за које су поред Русије и Аустрије биле заинтересоване Велика Британија и Француска, оставило је то питање по страни и зато што би, како се сматрало, Његошев боравак значајно подворење султану.

Руско настојање да дипломатски утиче на рјешавање овог спора преко посланика у Цариграду остало је без резултата. Његош је, чекајући правду, уз стално надање да га Петроград и Беч неће изневјерити, говорио како су му *нејасна њодсмјejанија турска њо овом њредмeтѝу, истѝо како њихове њодле инѝрије и мноѝа злочинстѝва која њо ѝраници црногорској ѝричињавају*. Желио је поћи у Петроград да ову и бројне друге тешкоће предочи руском двору, писао је више пута Неселроду и увијек добијао одговор како цар одлаже његов долазак. Руски посланик у Цариграду Титов достављао је Порти Његошеве тужбе на скадарског везира и постигао толико да је Рашид-паша у име Порте обећао да ће испитати ствар и предузети одређене мјере. То је Његоша, навикнутог на обећања која се скоро никад не испуњавају, навело да у вези са овим у једном писму констатује: *Турчин се добар њоказује сѝрама европскијеѝ сила, а сѝрама нас су Турци они истѝи, који су били у XVII вијеку*. Скадарски везир, љути противник владин, настојао је сузбити сваку наду и очекивање црногорског владара, подмићујући Куче, Пипере, Црмничане и Брђане у гладним годинама (1846. и 1847), увјерен да Porta неће предузети ништа у вези са враћањем Лесендра и Врађине. Његошеве невоље на унутрашњем плану: побуна у Црмници, муке од глади, стални инциденти између Црногораца и албанских Турака, као и трвења између Куча и Васојевића, чинили су да ово неспокојство све брже подрива његово крхко здравље.

На само себи својствен начин, Његош је осјетио прави тренутак када је у великом европском лому, познатом под називом Револуционарно и национално гигање у Европи 1848. године, препознао прави тренутак за остварење политичких и дипломатских визија, те је стога у писму од 2. маја 1848. тако одлучно и снажно кликнуо Гарашанину: *Ако је иѝће икоѝа, ево нас ... Сад или никак, никак ако не сад*. А нешто касније пожалиће се ученом Дубровчанину Меду Пуцићу, поводом догађања у Војводини, када су за интересе бечког двора злоупотребљени и Срби

и Хрвати, да Југословени силе своје не познају, па ни заслуге своје не виде. Залуд је већ тада, веома озбиљни цетињски боник, дозивао у својим политичким стремљењима Југославију и назначио да спјев *Шћейан Мали* у њој штампа и то се очекивање, макар и остварено послије њега, показало као трајно неостварљиво.

Да ли стога што своје силе не спознају, што своје заслуге не виде и што се међусобно оспоравају, те након свега би се могло његошевски казати, опет се *предају слиједо у безусловно ројство њућину*. Остаје да се види, опет по оној Његошевој да ли *што људи хоће то и вријеме трпи*.

Након свих искушења, надања у моћне и очекивања да ће и сопственим снагама уредити односе са окружењем, Његош је, апострофирајући црногорско-турску неслогу и стално одгађање ратних невоља, половином октобра 1850. подсетио како је црногорска пјесма *Ко ћ' уфатиши мајлу у висине, ко ли Црну Гору њокориши* најбољи одговор на све пријетње околних паша и везира. А на узалудно настојање европских дворова у вези с посредовањем око бројних питања од којих је оно око Врањине и Лесендра имало посебан значај, записао је: *Највјештија клујка дијломаћическа да оснују своју прећу између Турске и Црне Горе, мучно би нас и Турке сложила*.

Питаће неким поводом свог саговорника Томазеа *је ли кржавије сиранице у свемирној историји од црнојорске*. Очекивао је одговор од овог ученог човјека, питајући је ли то зато *што су наши сусједи свагда били непријатељи слободе* или стога што је *наклоно сјеме неслоје... нашему народу више зло учинило но све инојлемене силе и оружје*.

Понадао се да ће револуционарни национални пламен који се ширио Европом 1848. обухватити и балканске народе, али су таква надања брзо престала и била напуштена. Његов занос и очекивања да ће словенски народи изаћи на широки друм европске историје, угасила се с поруком из Србије да се због измијењених међународних околности план о покретању *Источної њишања* обуставља до *зодније њрилик*. Претпостављамо да Његош доиста није знао за садржај Гарашанинова *Начершанија* према којем се одигравао сав претходни пропагандни рад српске владе и на основу којег је Матија Бан сарађивао са Његошем до повратка у Београд, јула 1850. године.

III

Његошеву сарадњу са Милошем Обреновићем и Александром Карађорђевићем представља скромна кореспонденција, ипак значајна за ње-

гово дипломатско и политичко дјеловање у вези са сарадњом између Црне Горе и Србије.

Ваљало би се подсјетити и неколико случајева када се, и у Његошево вријеме, с nelaгодом говорило о разликама између црногорског и српског језика. Тако ће Његош у писму од 15. јануара 1837. кнезу Милошу Обреновићу, владару Србије, дипломатски нагласити да се жели с њим срести и *иpеiоварати о мноiоме штио ди се тициало до иолзе народа славеносрiскоiа*. Истим поводом напомиње: *Ви изволише изјасњивати у Вашем иисму да у књиоiочайињи црноiорској јестие иознали нека иравила оршоiрафическа сасвијем ироштивна иравилима оршоiрафије књиоiочайињи црквени словенски књиа нашеi вјероисiовиједанија*. Поради мене била би неоiраничена радоси да дисмо сви Славеносрди учинили међу собом једно иравило књиоiочайиња, а осодно Срди и Црноiорци, но и тио остивљам до шоiа времена доклен будем срећан вићети се с Вама и иpеiоварати како о шоiоме шако и о Мноијем друијема сиварима које ди се тициале до среће иодвласних нама народа (812).

Милошева интересовања за Црну Гору и Његоша започета су писмом од 24. фебруара 1831, у коме изражава жаљење за владиком Петром I и даје савјете младом црногорском владару како треба управљати народом и државом и како се ваља односити према догађајима у увијек немирним турским провинцијама. Савјетује му да не узнемирава скадарског везира, јер Црна Гора не може без трговине са Скадром економски опстати. Милош је, како се тврди, био побратим са Мустафа-пашом Бушатлијом и у вријеме његове побуне против султана слао му је помоћ у новцу.

Јеремија Гагић, руски конзул у Дубровнику, упућен у све тајне, савјетовао је Његошу да би сарадња са кнезом Милошем била утолико кориснија када се зна да је он у непосредним везама са Русијом. Милош Обреновић није био склон Његошевим настојањима да уговором са Хусеином Градашчевићем закључи мир и уреди односе Црне Горе према Херцеговини. И док је слао помоћ скадарском паши, истовремено је у вези с догађајима у Босни био на страни султана, а против босанских првака чију је помоћ одбијао, сматрајући их бунтовницима. Хусеин-капетану Градашчевићу Милош је савјетовао да се покори султану, нудећи се за посредника.

Овако чудно понашање српског кнеза чинило га је личношћу за коју су били заинтересовани не само султан који му је остављао могућност да утиче на понашања паша и везира у вријеме увођења реформи (Танзимата) због немира у Албанији, Босни и Херцеговини, стања у увијек немирној Црној Гори итд., већ и код других утицајних личности на дворо-

вима у Петрограду, Бечу, Лондону и Паризу. Књаз Милош је половином тридесетих година XIX вијека био несумњиво значајна политичка личност, па је стога Гагић беневољентно савјетовао Његошу да се Црна Гора без дозволе Русије не може придружити султановим одметницима и да су у том погледу савјети с кнезом Милошем добродошли и тада и убудуће.

Како након смиривања стања у Албанији и Босни није дошло до планираног турског напада на Црну Гору због побуне египатског везира Мехмед-Алије и интервенције Русије, даље ангажовање кнеза Милоша преко депутата у Цариграду престало је. У извјештају послатом преговарачима у Цариграду у вези са везировим припремама, између осталог, навео је: *Бојим се да Црна Гора не пројадне, ово једино њездо српско, које се толико стогодишња година и у исто време у слободи држало, где све групе часће српскога народа њућ јарам њеће.* Стога је 22. августа 1832. јавио Његошу да је велики везир, умјесто на Црну Гору, с војском кренуо на Египат.

За вријеме побуне коју је предводио Хусеин Градашчевић, односи између књаза Милоша и Његоша били су више лоши него добри. Замјерке Његошу да се не држи као владика, да не носи црквену одежду и недовољно иде у цркву, могле би се тумачити другачије ако се има у виду како је и колико Милош држао до цркве и попова у својој држави и како се понашао када му је Његош тражио помоћ за обрачун са Осман-пашом Скопљаком који му је отео Врањину и Лесендро.

До измирења Милоша и Његоша дошло је тек 1847. посредовањем Вука Караџића у Бечу, гдје су се срели приликом Његошеве посјете бечком двору. Милош је тада био политички емигрант који је стварао планове за повратак у Србију којом је тада владао Александар Карађорђевић, са којим је Његош био у срдчним пријатељским односима од времена када је поздравио избор Карађорђевог сина за господара Србије.

Успјешна и, рекли бисмо, интензивна сарадња између Његоша и Вука Караџића, при чему се србовало у складу са Вуковим списом *Срби сви и свуда*, чему се није поклањала пажња у мјери да се претпостави што се тиме хоће и куда таква порука смјера, обогаћена Вуковом књигом о Црној Гори и пјесмама које су прослављале црногорско војевање, имала је и ту добру посљедицу да је Његош са кнезом Александром разријешао питање Караџићеве пензије и припадности које му је Милош био укинуо.

За црногорско-србијанске односе у вријеме Његошеве и Александрове сарадње, посебан значај има досељавање Црногораца у Србију и школовање црногорских младића у србијанским школама. У том погледу,

поседну пажњу придавао је Његош школовању својег сестрића, даровитог и амбициозног Стевана А. Перовића у којег је полагао велике наде.

Још увијек немамо података да ли је и колико Његош био обавијештен о интезивној сарадњи србијанске владе с представницима пољске емиграције у хотелу Ламберт под вођством бившег руског министра иностраних дјела, грофа Адама Чарторијског и његових изасланика, посебно Фрања Заха, на основу чијег је пројекта Илија Гарашанин, министар унутрашњих послова, сачинио план познат под назвом *Начертаније*.

Изгледа да током овог начертовања ни књаз Александар, ни Гарашанин, као ни други прваци оновремене Србије, нијесу налазили за потребно да црногорског владара уведу у тајне плана и савеза у којем је Србији одређено да организује и руководи борбом за случај распада Османског царства, на начин што би се око ње окупљале не само оне територије у којима живе Срби, већ и други балкански народи.

То што је тек почетком 1848. из Београда послат у Црну Гору у *дипломатску мисију* Матија Бан, учитељ књажеве дјеце, као повјерљива личност да објасни Његошу и разјасни намјере српске владе у складу са већ завршеним тајним планом о којем није владици говорио, казује да су очекивани догађаји у Европи 1848. били повод да се пропагандни рад отпочне за случај да дође до великих политичких ломова и отварања питања опстанка Турске на простору Балкана.

Стога са упутствима Гарашанина према добијеним задужењима, Матија Бан тек крајем марта 1848. креће за Цетиње. Путујући за Црну Гору обавио је разговоре са митрополитом Рајачићем у Сремским Карловцима и Јосипом Јелачићем у Загребу. Половином априла, по доласку на Цетиње, јавио се владичином секретару Милаковићу с којим је пошао на разговор с Његошем. Том приликом укратко је представио Његошу политику Србије и стање у Срему, Славонији, Хрватској и Далмацији, на чему му је, како саопштава Бан у својим забиљешкама, црногорски владар био веома захвалан.

Да је Његош том приликом изјавио, како пише Бан, да када се српство ослободи и уједини *Ја бих шада у моју Пећку њајријаршију а српски кнез у Призрен*, одговара Његошевом писму Гарашанину од 2. маја 1848. кад је поручио: *Сад или никад, никад ако не сад* и када је Бану савјетовао да пренесе у Београду да: *Кад кренемо да се бар кренемо у реду; ња онда шћо дої да и срећа јуначка*.

Циљ да се припрема *ојшћа* и *заједничка акција* обухватао је преписку између лица задужених за пропагандни рад у Босни и Херцеговини, Далмацији, Хрватској, Албанији, Македонији, при чему су водеће личности

били: Његош, Александар, Гарашанин, Јелачић, Книћанин, Матија Бан, Крсто Кулишић, Петар Вукотић, Биџ Дода, Верковић и многи други. Живо интересовање у Боки Которској у 1849. било је будно праћено од аустријских власти стога што су сви гледали на владикау па *игје он, њу ће и они*.

Бан је храбрио Његошева очекивања у јуну 1849. када је поново дошао на Цетиње и половином децембра извијестио Гарашанина да је Његош са мирдитским прваком Биџ Додом закључио савез. Овлашћен од министра Гарашанина да се може с Његошем договорати *и Вама доводићи до знања о нашој ошћинској ствари*, Матија Бан је, по свему судећи, тек од половине 1849. добио овлашћење да се с црногорским владаром може споразумијевати о жељеном циљу. Банова шифрована преписка с владиком из Дубровника, до краја марта 1850. када је он био у улози организатора политичке пропаганде на простору Далмације, Црне Горе, Херцеговине и једног дијела Албаније, није значила више од тога свакако и Његошу који је поболијевао и по савјетима љекара путовао по Боки и Италији.

Како су европска догађања кренула путем смиривања у Француској, Аустрији, Русији, Османској империји и по Балкану, све је остало на нивоу политичке пропаганде.

Када је с прољећа српска влада позвала Бана да се врати у Београд и процијенила да стишавање покрета у Европи налаже потребу да се не отвара *Источно њишање*, те да се план одгађа за сљедећу згоднију прилику, за Његоша је то било разочарање за које је Бану рекао: *Ово ће ме до смрти дољети*. Његош је, наиме, у тренутку сазнања да се план обуставља предложио Бану да *зайале* Херцеговину, Босну и Црну Гору с Албанијом *иа Срдија хијела не хијела мора за нама њоћ*. Али то су само Банова свједочења о којима немамо податке с Његошеве стране, осим оно што је, према забиљешкама Љубе Ненадовића, изјавио у Напуљу, гдје је и она опаска у вези с црногорским језиком да, уколико се – како Ненадовић запажа – буде даље развијао, Срби и Црногорци се неће моћи разумјети. Књижевни договор из 1850. у коме се није нашло мјесто за јужно нарјечје, а установио назив српско-хрватски језик, био је за Црну Гору у много чему тежак и веома штетан.

*

У Његошевој личности отјелотворена је идеја државе као монолитне политичке и духовне заједнице у којој је Његош владар, политички и духовни предводник, интелектуални и идеолошки вођа.

Он је институционално формирао државу на принципима породице и племена, насљедности друштвених положаја и израженој народној

свијести о слободи. Његош је Платонову *Државу* узео за примјер и од када је постао заштитник државних интереса управљао је Црном Гором са потпуно јасно изграђеном спољнополитичком и унутарње-политичком визијом. Његова национална и пјесничка визија, спрам државног и политичког бића, остварују склад у којем се његово космополитско схватање свијета и живота увијек враћа и судбински везује за државу и народ којим је управљао.

Богатством властитог сензибилитета, ширином погледа и естетским јединством, остварујући универзалну поетику, Његошево *дипломајтичко гјејаније* преливало се у политичке циљеве, остајући у домену њему својствене дипломатске поетике, у којој је остварен неодвојиви склад државника, дипломате и пјесника.

Након двадесет година владања Црном Гором, завршила се политичка и литерарна мисија створитеља државних институција, којима је својем народу прибрао углед и славу, а језику и књижевности оставио у дар књижевна дјела непролазног значаја.

Његош је дипломатски упорно истицао политички значај Црне Горе, настојећи да интернационализује њену позицију у Бечу и Петрограду.

Трагао је за оним загонетним језгром у васиони одакле долазе сва надахнућа, слутећи с ловћенских видика његову привлачну моћ у зракама долазећег и одлазећег сунца, способан за бескрајно путовање ка најудаљенијим духовним предјелима.

Као владар он је неспокојан пред злом моћних над немоћнима, а као поета он премоћно стоји на страни оне надличне, космичке надсвијести која прожима и људско и надљудско постојање.

Између позива монаха-владике и позива војника-владара, Његош се не опредјељује ни за једно ни за друго, већ носи крст судбине који га је довео на пријесто великог претходника Петра I Петровића.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] П. П. Његош, *Дјела, Изабрана њисма*, Подгорица 2001, стр. 791–880.
[2] П. П. Његош, *Дјела, Луча Микрокозма*, Подгорица 2001, стр. 95–141.
[3] Алојз Шмаус, *Сјудује о Њејошу*, Подгорица 2000.
[4] *Енциклопедија Њејош*, том I, Подгорица 1999. (С. Томовић: *Пејтар II Пејровић Њејош*, стр. 19–31; Ј. Миловић, *Њејошева 'Билежница'*, стр. 687–691; Ж. Шћепановић, *Њејош и Турска*, стр. 85–111; Б. Ђукановић, *Њејош и Енјлеска*, стр. 111–137; Р. Ђуровић, *Њејош и Аустрија и Њејош и Русија*, стр. 137–147; Р. Ђуровић, *Њејош и Пољска*, стр. 173–177; В. Килибарда, *Њејош и Италија*, стр. 161–169; Р. Ђуровић, *Њејош и Србија*, стр. 169–173; Р. Богојевић, *Њејош и Француска*, стр. 179–187).

Ђорђе BOROZAN

NJEGOŠ'S DIPLOMATIC ACTIVITY

Summary

Analytical work on Njegosh's diplomatic action on the basis of a rich statesman correspondence and personal letters addressing his contemporaries, form the core of this text.